

RANGLARNING UYG‘UNLIGI VA RANGLARNI IDROK QILISHNING FIZIOLOGIK, PSIXOLOGIK HAMDA ESTETIK-FALSAFIY ASOSLARI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i05.049>

Muhammadiyeva Zarina Boxodirovna
zmuhammadiyeva91@gmail.com
Termiz davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola rang uyg‘unligi hodisasini ilmiy, badiiy va falsafiy qatlamlarda keng tahlil qiladi. Rang idrokining fiziologik mexanizmlari, qo‘shimcha ranglar qonuni, ketma-ket va simulyativ kontrast, ranglarning fazoviy illyuziya hosil qilish xususiyati hamda ularning inson psixikasiga ta’siri chuqur yoritiladi. Rang uyg‘unligi subyektiv estetik bahodan chiqib, obyektiv qonuniyatlar, tabiiy muvozanat va idrok fiziologiyasi bilan bog‘liq tizim sifatida talqin etiladi. Maqolada rangning san’at, tabiat va inson ruhiy olamidagi o‘rni badiiy-falsafiy ifoda orqali kengaytiriladi.

Kalit so‘zlar: rang uyg‘unligi, rang idroki, kontrast, qo‘shimcha ranglar, simulyativ kontrast, ketma-ket kontrast, rang psixologiyasi, rang fazosi, estetik muvozanat, vizual idrok, rang falsafasi

HARMONY OF COLORS AND THE PHYSIOLOGICAL, PSYCHOLOGICAL, AND AESTHETIC-PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF COLOR PERCEPTION

Muhammadiyeva Zarina Boxodirovna
zmuhammadiyeva91@gmail.com
Termiz State University

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the phenomenon of color harmony within scientific, artistic, and philosophical dimensions. It deeply examines the physiological mechanisms of color perception, the law of complementary colors, sequential and simultaneous contrast, the spatial illusion-forming properties of colors, and their impact on the human psyche. Color harmony is interpreted not as a subjective aesthetic judgment but as a system based on objective laws, natural balance, and the physiology of perception. The article further expands on the role of color in art, nature, and the human spiritual world through artistic-philosophical expression.

Keywords: color harmony, color perception, contrast, complementary colors, simultaneous contrast, sequential contrast, color psychology, color space, aesthetic balance, visual perception, philosophy of color

Kirish: Rang - bu faqat ko‘zga ko‘rinadigan oddiy fizik hodisa emas, balki inson ruhiyatiga chuqur singib ketgan, uni his etish va idrok qilish orqali anglanadigan yashirin til, tabiatning jim, ammo nihoyatda ma‘nodor nutqidir. U inson ongiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadigan murakkab fenomen bo‘lib, ba‘zan shodlik va hayotiy quvonch kabi yorqin va jo‘shqin tushlarda namoyon bo‘lsa, ba‘zan esa sokinlik, mulohaza va ichki xotirjamlik kabi chuqur ruhiy ohanglarda seziladi. Rangni his etish jarayoni faqat uni ko‘z bilan ko‘rish bilan cheklanmaydi, balki uni ichki sezgi orqali qabul qilish, ong va qalb o‘rtasidagi nozik va sezgir bog‘liqlikni anglashni ham o‘z ichiga oladi.

Rang uyg‘unligi masalasi qadim zamonlardan buyon san‘atkorlar, faylasuflar, tabiatshunoslar va keyinchalik psixolog hamda fizik olimlarning diqqat markazida bo‘lib kelgan. Turli davrlarda ranglar haqida turlicha qarashlar shakllangan bo‘lsa-da, ularning barchasi rangning inson idroki va estetik tafakkuridagi o‘rnini alohida ta‘kidlaydi. Zamonaviy ilmiy yondashuv esa rang uyg‘unligini faqat estetik did va badiiy ifoda mahsuli sifatida emas, balki inson ko‘rish tizimining ichki fiziologik qonuniyatlari, yorug‘lik to‘lqinlarining o‘zaro ta‘siri hamda tabiatdagi universal muvozanat tamoyillarining murakkab birlashuvi sifatida talqin etadi.

Rang - bu o‘ziga xos jim simfoniya, ko‘z orqali idrok etiladigan, ammo qalb orqali “eshitiladigan” musiqadir. Har bir rang o‘zining betakror ohangiga, energiyasiga va hissiy yukiga ega bo‘lib, ular bir-biri bilan uyg‘unlashganda, inson idroki oldida betakror vizual musiqa yaratiladi. Bu jarayon nafaqat estetik zavq uyg‘otadi, balki insonning ichki dunyosini boyitadi, uning hissiy va ruhiy holatiga ham sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi.

Asosiy qism: Tabiat rang uyg‘unligining eng qadimiy va mukammal maktabidir. Tongning oltin nuri, dengizning moviy sokinligi, kuzning kuydiruvchi qizg‘ish barglari - bularning barchasi tabiiy rang kompozitsiyalaridir. Bu uyg‘unlik tasodif emas, balki kosmik muvozanatning ko‘rinishidir.

Falsafiy jihatdan rang uyg‘unligi “qarama-qarshiliklar birligi” tamoyiliga tayanadi. Yorug‘lik va qorong‘ilik, iliqlik va sovuqlik, yaqinlik va uzoqlik - ranglar ham shu dual tizimda yashaydi.

Inson ko‘zi ranglarni qabul qiluvchi passiv organ emas, balki faol yaratuvchidir. Ko‘z ko‘rgan rangni ichki tizimda qayta ishlab, uni muvozanatlashga intiladi. Shu sababli har bir rang o‘zining “qarama-qarshi soyasini” tug‘diradi.

Masalan:

- yashil rang ko‘zda qizil iz qoldiradi
- qizil rang yashil aks sado beradi

- ko‘k rang sariq yorug‘likni chaqiradi

Bu jarayon rang idrokini mexanik emas, balki dinamik tizimga aylantiradi. Ko‘z - bu doimiy muvozanat izlovchi organ.

Ranglar bir-biri bilan jim suhbat quradi. Ba‘zan ular bir-birini to‘ldiradi, ba‘zan esa inkor etadi. Bu suhbat kontrastlar orqali amalga oshadi.

Ketma-ket kontrast - vaqt ichidagi ranglar dialogi. Ko‘z bir rangni ko‘rib, keyin uning soyasini yaratadi. Bu go‘yoki xotira ichidagi rang aksidir.

Simulyativ kontrast - makon ichidagi ranglar suhbat. Ranglar yonma-yon turganda bir-birini o‘zgartiradi, go‘yoki bir-birining ohangiga kiradi.

Bu jarayon rangni statik emas, balki tirik hodisaga aylantiradi.

Agar ranglar olami bir simfoniya bo‘lsa, neytral kulrang uning sokin pauzasidir. U hech qanday rangni rad etmaydi va hech birini ustun qo‘ymaydi.

Kulrang - bu ko‘zning dam olishi, ongning muvozanat holati. U mavjud ranglarning shovqinidan tashqaridagi sokin makondir.

Ranglar makonni o‘zgartira oladi. Ular tekis yuzani chuqur makonga, yaqinlikni uzoqlikka aylantiradi.

Issiq ranglar - oldinga intiladi, sovuq ranglar - orqaga chekinadi. Bu vizual harakat go‘yoki ranglarning nafas olishi kabi seziladi.

Qizil rang yurak urishiga o‘xshab yaqinlashadi, ko‘k esa dengiz kabi cheksizlikka singib ketadi.

Rang inson ruhiy holati bilan bevosita rezonans hosil qiladi. Har bir rang ichki hissiyotlarni uyg‘otadi:

- sariq - quvonch va ichki yorug‘lik
- ko‘k - sokin tafakkur va chuqurlik
- qizil - ehtiros va hayot energiyasi
- yashil - muvozanat va tabiiylik

Ranglar inson ichki dunyosining ko‘rinmas aks-sadosidir.

Tabiat ranglarni tasodifiy emas, balki mukammal kompozitsiya sifatida yaratadi. Har bir fasl o‘z rang simfoniyasiga ega:

Bahor - uyg‘onishning och ranglari, yoz - to‘yingan hayot ranglari, kuz - xotira va o‘tish ranglari, qish - sukunat va minimalizm ranglari.

Tabiat ranglarni nafaqat ko‘rsatadi, balki his qildiradi.

San’atda rang - bu so‘zsiz she‘r, chiziqlarsiz hikoya. Rassom ranglar orqali vaqtni to‘xtatadi, hislarni muzlatadi yoki aksincha, ularni harakatga keltiradi. Rang inson qalbiga bevosita ta’sir qiluvchi eng kuchli badiiy vositalardan biri bo‘lib, u tasviriy san’atda shakl va kompozitsiya bilan bir qatorda mustaqil estetik til sifatida namoyon bo‘ladi. Har bir rang ma’lum bir ruhiy holatni, kayfiyatni yoki ichki kechinmani ifodalash imkoniyatiga ega.

Har bir rangli kompozitsiya - bu ko'z orqali yozilgan roman bo'lib, unda syujet o'rniga hissiyot, so'z o'rniga esa nur mavjud. Rassom uchun rang nafaqat buyumni tasvirlash vositasi, balki fikr va falsafani ifodalash usulidir. Masalan, iliq ranglar - qizil, sariq va to'q sariq - hayotiylik, energiya va harakatni anglatadi, sovuq ranglar - ko'k, binafsha va yashil - sokinlik, chuqur tafakkur hamda ruhiy xotirjamlikni ifodalaydi.

Tasviriy san'at tarixida rangga bo'lgan munosabat turli davrlarda turlicha shakllangan. Uyg'onish davri rassomlari rangni realizm va hajm yaratish vositasi sifatida qo'llagan bo'lsalar, impressionist rassomlar uni yorug'likning o'zgaruvchan holatini aks ettirish uchun ishlatganlar. Ayniqsa, Claude Monet va Pierre-Auguste Renoir asarlarida rang tabiatdagi lahzaviy o'zgarishlarni ifodalovchi asosiy unsurga aylangan. Keyinchalik postimpressionist va ekspressionist rassomlar rangni yanada erkinlashtirib, uni inson ruhiyatining ichki ifodasi sifatida talqin qildilar.

Rang san'atda faqat estetik zavq uyg'otmaydi, balki tomoshabinning hissiy holatini boshqaradi. Shu sababli ko'plab rassomlar rang kontrasti, rang ritmi va koloristik uyg'unlik orqali tomoshabin ongiga psixologik ta'sir o'tkazishga intilganlar. XX asr avangard san'atida esa rang tobora mustaqil badiiy kuchga aylanib, ayrim asarlarda predmet va shakldan ham ustun mavqeni egalladi. Abstrakt san'at vakillari uchun rang - bu voqelikni tasvirlash emas, balki ichki energiyani namoyon etish vositasi edi.

Bugungi kunda ham rang san'atning markaziy tushunchalaridan biri bo'lib qolmoqda. Raqamli san'at, grafik dizayn, kino va fotografiyada rang insonning hissiy qabulini boshqaruvchi eng muhim omillardan biri sifatida qo'llaniladi. Shu ma'noda, rang san'at tarixida nafaqat tasvir vositasi, balki inson tafakkuri va estetik ongining aksidir.

Zamonaviy qarashlarga ko'ra, rang uyg'unligi faqat vizual muvozanat yoki klassik koloristik mutanosiblik emas, balki energetik va psixologik rezonans hamdir. Ranglar inson ongiga, hissiyotlariga va hatto fiziologik holatiga ta'sir qiluvchi kuch sifatida talqin qilinmoqda. Psixologiya, neyroestetika va optika sohalaridagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rang inson miya faoliyati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning kayfiyati, diqqati va idrok jarayonlarini o'zgartira oladi.

Masalan, ko'k rang insonda sokinlik va ishonch hissini uyg'otsa, qizil rang yurak urishini tezlashtirib, faollik va ehtirosni kuchaytiradi. Yashil rang tabiat bilan uyg'unlik va ruhiy muvozanatni bildiradi, sariq esa quvonch va energiya manbai sifatida qabul qilinadi. Shu sababli rang uyg'unligi bugungi san'at va dizayn nazariyasida nafaqat estetik, balki psixologik kategoriya sifatida ham o'rganiladi.

Ranglar o'rtasidagi uyg'unlik klassik san'atda asosan komplementar va analogik nisbatlar asosida tushuntirilgan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlarda u inson hissiy tajribasi bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Bugungi rassom va dizaynerlar rangni

nafaqat ko'rish uchun, balki his qilish uchun ham yaratadilar. Ayniqsa, raqamli media, reklama va interyer dizaynida rang kombinatsiyalari insonning qaror qabul qilish jarayoniga ham ta'sir qilishi ilmiy jihatdan isbotlangan.

Zamonaviy san'atda rang uyg'unligi tushunchasi tobora kengayib, u vizual tajribadan tashqari madaniy va falsafiy ma'nolarni ham o'z ichiga olmoqda. Turli xalqlar va madaniyatlarda ranglarning ramziy ma'nolari farqlanishi sababli, bir xil rang turli jamiyatlarda turlicha hissiy taassurot uyg'otishi mumkin. Masalan, oq rang ayrim madaniyatlarda poklik timsoli bo'lsa, boshqalarida motam ramzi sifatida talqin qilinadi.

Demak, rang uyg'unligi - bu faqat ko'rish emas, balki yashashning bir shaklidir. U insonning ichki dunyosi, hissiyati va tafakkuri bilan bog'liq murakkab estetik hodisa bo'lib, san'at orqali insoniyatning ruhiy tajribasini boyitadi. Rang orqali inson nafaqat atrofdagi dunyoni ko'radi, balki uni his qiladi, angelaydi va qayta talqin etadi.

Xulosa: Rang uyg'unligi haqidagi ilmiy va badiiy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ranglar olami oddiy vizual hodisalar yig'indisi emas, balki inson idroki, psixofiziologik jarayonlar va estetik tafakkur o'rtasidagi murakkab, ko'p qatlamli tizimdir. Rang uyg'unligi aslida tashqi dunyodagi fizik ranglar bilan inson ongidagi ichki rang tasavvurlari o'rtasidagi muvozanat nuqtasida yuzaga keladi.

Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, rang idroki doimiy harakatdagi jarayondir. Ko'z faqat rangni qabul qilmaydi, balki uni qayta ishlaydi, o'zgartiradi va muvozanatga keltirishga intiladi. Shu sababli rang uyg'unligi statik holat emas, balki dinamik, doimiy yangilanib turuvchi psixofiziologik jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Qo'shimcha ranglar qonuni, ketma-ket va simulyativ kontrastlar, neytral kulrang holati kabi hodisalar esa bu jarayonning ilmiy asoslarini ochib beradi.

Shu bilan birga, rang uyg'unligi insonning hissiy dunyosi bilan ham bevosita bog'liqdir. Har bir rang o'zining ichki energetik tebranishi orqali inson ruhiyatida ma'lum hissiy reaksiyalarni uyg'otadi. Demak, ranglar nafaqat ko'rish sezgisi obyekt, balki ruhiy holatni shakllantiruvchi faol omil sifatida ham ahamiyatga ega.

Tabiatning o'zi rang uyg'unligining eng mukammal modeli ekanligi ham alohida e'tiborga loyiqdir. Fasllar almashinuvi, kun va tun kontrasti, yorug'lik va soyaning doimiy almashuvi ranglar tizimining tabiiy muvozanatga asoslanganini ko'rsatadi. Bu esa rang uyg'unligining inson tomonidan yaratilgan sun'iy tamoyil emas, balki tabiat qonuniyatlarining bevosita ifodasi ekanini anglatadi.

San'at nuqtai nazaridan esa rang uyg'unligi rassomning ichki dunyosi va tashqi olam o'rtasidagi vositachi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Ranglar orqali ijodkor nafaqat ko'rinadigan shakllarni, balki ko'rinmas hissiyotlar, kayfiyatlar va ruhiy holatlarni ham ifodalaydi. Shu bois rang uyg'unligi san'atda nafaqat texnik muammo, balki falsafiy va ruhiy izlanish maydoni hamdir.

Umuman olganda, rang uyg'unligi haqidagi qarashlarni chuqurroq tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, u insonning ko'rish, his qilish va tafakkur qilish tizimlarini birlashtiruvchi universal hodisadir. Ranglar uyg'unligi orqali inson tashqi olamni emas, balki o'z ichki muvozanatini ham anglaydi.

Shu sababli rang uyg'unligini o'rganish faqat san'atshunoslik yoki estetika doirasida qolib ketmasligi kerak; u inson ongining, idrokining va ruhiy dunyosining chuqur qonuniyatlarini tushunishga olib boruvchi muhim ilmiy-falsafiy yo'nalish sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Голубева О. Л., «Основы композиции», Учербное пособие, Изд. дом «Искусство», 2004. Стр 65-68
2. <https://colorscheme.ru/art-of-color/color-physics.html>
3. Ermuminov Abdijabbar Tursunbayevich. Properties of Colors and Their Effect on Human Psychology. International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. Volume 4. Number 4. 2025 y. p 113-23.
4. A. B. Bozorov., "The History of the Creation of Paints and the Technique of Using Oil Paint in Painting. Properties of Colors", Oriental Art and Culture., p 348-361, 2024.
5. S.Safarova., "TASVIRIY SAN'ATDA BADIY OBRAZNI IFADALOVCHI VOSITALAR", "Oriental Art and Culture" Scientific Methodical Journal., volume 6, Issue 2, 2025 y, 330-36 b.
6. D. A. Nazilov, I. V. Dimitriyeva, N. X. Xadjibayeva. Kompozitsiya asoslari, Darslik "Yangi asr avlodi" nashriyoti-2009 y.
7. Itten, J. The Art of Color: The Subjective Experience and Objective Rationale of Color. New York: Wiley, 1973.
8. Albers, J. Interaction of Color. New Haven: Yale University Press, 1963.
9. Birren, F. Color Theory and Color Psychology. New York: Citadel Press, 1961.
10. Arnheim, R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. Berkeley: University of California Press, 1974.